অধ্যায় ৫ ঃ সামাজিক আন্দোলনসমূহৰ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগী

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ আভাস

৫.৪ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকল

৫.৫ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰেক্ষাপটসমূহ

৫.৬ মূল বিষয়সমূহ

৫.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৮ অধিক জানিবলৈ

৫.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰেক্ষাপটসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- সামাজিক আন্দোলনসমূহক লৈ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ মূল বিষয়বস্তুসমূহ জানিব পাৰিব
- এই দৃষ্টিভংগীৰ মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকলৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

পূৰ্বৰ অধ্যায়সমূহত আমি সামাজিক জাগৰণৰ সাম্যবাদী (radical) আৰু বৈপ্লৱীক প্ৰেক্ষাপট সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিলোঁ। এক ভাবাদৰ্শ হিচাপে উদাৰবাদে মুক্ত আৰু সাম্যমূলক দৃষ্টিভংগীৰ পোষকতা কৰে। উদাৰবাদত প্ৰতিষ্ঠিত সামাজিক জাগৰণসমূহ উল্লিখিত ভাবাদৰ্শগত ভেটিতেই চালিত হয়। এই অধ্যায়ত আমি সামাজিক জাগৰণৰ উদাৰনৈতিক প্ৰেক্ষাপট সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম।

৫.৩ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ আভাস

উদাৰনীতিয়ে সাংবিধানিকভাৱে সংযত ক্ষমতাৰ চৰকাৰ এখনৰ দ্বাৰা সম অধিকাৰ আৰু সম্ভ্ৰমৰ নিশ্চিতি প্ৰদানত বিশ্বাস পোষণ কৰে। ইতিহাসৰ বিভিন্ন পৰিপ্ৰেক্ষিতত

উদাৰবাদীসকলে তেওঁলোকৰ মুক্ত, পৰিপূর্ণ আৰু এখন সমৃদ্ধিশালী সমাজ নির্মাণৰ পৰিকাঠামো সম্পর্কে থকা ধাৰণাৰ পৰিৱর্তন ঘটাইছে। ঊনবিংশ শতিকাৰ মধ্যভাগৰ পৰা উদাৰবাদী চিন্তাধাৰা আৰু নীতিৰ সাজোনটোক বহল অর্থত প্রগতিশীলভাৱে সুযোগৰ সমতা ৰক্ষাৰ বিষয়টোৱে প্রভাৱিত কৰি আহিছে। সেই অনুসন্ধানৰে অংগ হিচাপে উদাৰবাদীসকলে অর্থনীতিৰ অধিক লক্ষ্যণীয় আৰু গুৰুত্বপূর্ণ নির্দেশীকাসমূহক সমর্থন কৰি আহিছে আৰু লগতে সমর্থন আগবঢ়াইছে ব্যক্তিগত নৈতিক জীৱনৰ ওপৰত নিয়ন্ত্রণ হ্রাস কৰা (deregulation) আৰু গণ স্বাধীনতাৰ নিশ্চিতি আদি বিষয়সমূহত।

যুক্তৰাষ্ট্রৰ ইতিহাসত উদাৰনীতিৰ এক অসাধাৰণ আৰু গভীৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। জীৱন, স্বাধীনতা আৰু সুখ-সমৃদ্ধি অন্বেষণৰ প্রতি সকলো নাগৰিকৰে থকা সহজাত প্রবৃত্তিত প্রাধান্য আৰোপ কৰা আমেৰিকান নাগৰিক সংহতি উদাৰবাদী ধাৰণাৰে এক নিঃসৰণ য'ত সৰহ সংখ্যক মধ্যপন্থীয়েই কার্যতঃ উদাৰবাদী স্বৰূপ। আধুনিক, কেন্দ্র-বামপন্থী উদাৰবাদে ইয়াৰ জনপ্রিয় সংস্কাৰবাদী চৰিত্রটো বজাই ৰাখে আৰু অধিকাৰ, বিবদমান স্বাধীনতাৰ বিষয়ত সমতা স্থাপন, শ্রীবৃদ্ধি আৰু সুৰক্ষাৰ নিমিত্তে চৰকাৰী নিয়োগ আদি বিষয়সমূহত ৰক্ষণশীল মতাদর্শৰ প্রতি বিৰোধিতা প্রদর্শন কৰে।

অৱশ্যে, Louis Hartz (১৯৫৫) আৰু আনসকলে ভবাৰ দৰে আমেৰিকাৰ সমাজ আৰু ৰাজনীতি সম্পূর্ণ ৰূপে উদাৰনীতি অনুকৃত বুলি ভবাটোও হ'ব ভ্রান্ত ধাৰণা। গভীৰভাৱে উদাৰবাদী অনুষ্ঠান, প্রথাসমূহ আৰু চিন্তা-চেতনা দৰাচলতে ৰাষ্ট্রখনৰ অতীত, বিশেষকৈ দাস প্রথাৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত। প্রতিটো ৰাজনৈতিক চিন্তা প্রক্রিয়াই ইয়াৰ নিজা মাপকাঠি আৰু প্রতিৰোধী কাৰকসমূহৰ পৰা এক বিশিষ্ট চৰিত্র আহৰণ কৰে, আমেৰিকাৰ উদাৰনীতিৰ এই চৰিত্র মূলতঃ বর্ণবাদ প্রতিহত কৰিবৰ বাবে গঢ়ি উঠা সংগ্রামৰ পৰাই আহ্রত।

আমেৰিকাৰ সৈতে উদাৰনীতিৰ সম্পর্ক বিভিন্ন সামাজিক জাগৰণসমূহৰ উত্থান-পতন আৰু বিভিন্ন আইন-কানুন, ৰাজনৈতিক দল, ন্যায়ালয় আদিৰ পৰিৱর্তনৰ সমান্তৰালভাৱে সলনি হৈ আহিছে। বিংশ শতিকাৰ তৃতীয় আৰু ষষ্ঠ দশকত উদাৰনীতিয়ে এক উচ্চ পর্যায় লাভ কৰে আৰু শাসন তথা সংশোধনৰ দর্শনক প্রভাৱিত কৰিবলৈ লয়। বিভিন্ন পর্যায়ত ই এক প্রভাৱশালী চিন্তা-চর্চা তথা প্রতিৰোধৰ উৎসেচক ৰূপে ধৰা দিয়ে। আমেৰিকাৰ উদাৰবাদে কেৱল আফ্রিকান-আমেৰিকানসকলৰ সম অধিকাৰ লাভৰ বাবে চলা সংগ্রামৰ পৰাই প্রেৰণ লাভ কৰা নাছিল, বৰঞ্চ অন্যান্য জাতিগত সংখ্যালঘু, মজদুৰ তথা নাৰীসকলৰ অনেক সংগ্রামৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈছিল। চলিত দশকসমূহত দেখা যায় শ্রমিক সংঘসমূহ হ্রাস পাবলৈ ধৰাত ৰাজনৈতিকভাৱে উদাৰনীতি কিছু প্রশমিত হ'বলৈ ধৰিছে, অথচ পাৰিবেশিক তথা সমকামী অধিকাৰসূচক জাগৰণসমূহে ইয়াক উজ্জীৱিতও কৰি ৰাখিছে।

ভাষাক যদিও সামাজিক পৰিৱর্তনৰ এক সূচক ৰূপে গণ্য কৰা হয়, উদাৰনীতিৰ ৰাজনৈতিক জটিলতাক 'উদাৰ' শব্দটোৰ পৰিৱর্তনশীল তাৎপর্যৰ সৈতে ৰিজোৰাটো উচিত নহয়। কুৰি শতিকাৰ মাজভাগত প্রগতিবাদীসকলে মধ্য-বাওঁপন্থীৰ স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ লয়।

অৱশ্যে প্রগতিশীল দল যেতিয়া ১৯১৬ চনত পতনৰ মুখলৈ গতি কৰে প্রগতিবাদীসকলৰ বহুজনে তেতিয়া প্রথম বিশ্বযুদ্ধ পূর্বৰ ব্রিটেইনৰ উদাৰবাদী দলৰ প্রতিপত্তিৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈ নিজকে উদাৰবাদী ৰূপে পৰিচয় দিবলৈ লয়। তেতিয়ালৈ David Lloyd George নেতৃত্বাধীন ব্রিটেইনৰ উদাৰবাদীসকলে 'Laissez-faire' আদর্শ ত্যাগ কৰি অনুগামী ৰাষ্ট্রখনক এক সংস্কাৰবাদী আদর্শেৰে আকোঁৱালি লয় যাক সেই সময়ত কোৱা হৈছিল নব্য-উদাৰবাদ (Hobhouse, ১৯১৯)। এই সংস্কাৰবাদী প্রসংগতে Franklin Roosevelt আৰু New Dealer সকলে 'উদাৰ' অৱধাৰণটো প্রয়োগ কৰিছিল, অৱশ্যে বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম দশকত কিছু মধ্যস্থানবাদী (Moderates)য়ে এই দাবী তুলিলে যে প্রকৃতপক্ষে উদাৰ তেওঁলোকহে আছিল।

ইতিমধ্যে প্রগতিবাদীসকলে সুবিধাবাদী চলেৰে স্বতন্ত্র মৌলবাদীৰ পৰা সমাজবাদী আৰু সাম্যবাদীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি উদাৰবাদৰ কাষ চাপিবলৈ ল'লে আৰু শীতল যুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে উদাৰবাদীসকলে ইতিহাসবিদ Arthur Schlesinger Jr. (১৯৪৯)-এ চিহ্নিত কৰা 'vital centre' অধিকাৰী ৰূপে নিজকে দাবী কৰিবলৈ ল'লে। বিংশ শতিকাৰ ষষ্ঠ দশকৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক পৰিৱর্তনৰ সময়ৰে পৰা উদাৰবাদীসকলে আৰু অধিক নেতিবাচক অভিধা লাভ কৰিবলৈ লয় আৰু ইয়াৰ পাছৰ দশক কেইটাত বামপন্থাই ৰাজনৈতিকভাৱে ক্রমাৎ ইয়াৰ ভিত্তি হেৰুৱাবলৈ ধৰাৰ লগে লগে প্রগতিবাদীসকলেও বামপন্থীসকলৰ সৈতে থকা সম্পর্ক কমাবলৈ ধৰে। বহু উদাৰবাদী ৰাজনৈতিক কর্মী আৰু সংঘই তেতিয়া প্রগতিবাদী অভিধাটোক আকোঁৱালি ল'বলৈ ধৰিলে। যদিও দুয়োটা শব্দই সততে সমার্থক ৰূপে ব্যৱহৃত হৈছিল, উদাৰবাদীসকলৰ কর্মপন্থা আছিল প্রগতিবাদী ধাৰণাৰ বিপৰীতমুখী যিয়ে বামপন্থাক এক সমৃদ্ধ আৰু দীঘলীয়া দার্শনিক পৰম্পৰাৰ সৈতে সংযোজিত কৰিছিল।

৫.৪ মুখ্য পৃষ্ঠপোষকসকল

সামাজিক উদাৰবাদে — যাক জার্মানিত বাম উদাৰনীতি, যুক্তৰাষ্ট্রত আধুনিক উদাৰবাদ আৰু ব্রিটেইনত নব্য উদাৰবাদ ৰূপে জনা যায় — এক ৰাজনৈতিক দর্শনৰ পোষকতা কৰে যি উদাৰনীতিৰ দর্শনেৰে পৰিচালিত বজাৰ অর্থনীতি আৰু গণতান্ত্রিক তথা ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সম্প্রসাৰিত হোৱাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

সামাজিক উদাৰবাদৰ অধীনত সকলোৰে লাভাংশ ব্যক্তি অধিকাৰৰ মাপকাঠিৰে জুখি চোৱা হয়। পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত সামাজিক উদাৰবাদী নীতিসমূহক বিশেষভাৱে আকোঁৱালি লোৱা হয়।

সামাজিক উদাৰবাদী ধাৰণা আৰু দলসমূহক সাধাৰণতে চৰমপন্থা-বিৰোধী আৰু কেন্দ্রৰ বামপন্থীৰূপে গণ্য কৰা হয়। যুক্তৰাষ্ট্রত সামাজিক উদাৰবাদ অভিধাটোৱে সম্প্রতিক সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ৰক্ষণশীলতাৰ বিপৰীতে প্রগতিশীল তত্ত্ব আৰু সাংস্কৃতিক

উদাৰবাদক চিহ্নিত কৰে। এতেকে এজন সামাজিক উদাৰবাদীয়ে আর্থিক নীতিসমূহৰ ক্ষেত্রত হস্তক্ষেপধর্মী অর্থাৎ উদাৰ দৃষ্টিভংগী পোষণ কৰে।

সামাজিক উদাৰবাদী চৰকাৰ এখনে সেয়েহে অর্থনৈতিক আৰু সামাজিক বিষয় যেনে- দৰিদ্রতা, চিকিৎসা সেৱা, শিক্ষা আৰু জলবায়ু আদি চৰকাৰী মধ্যস্থতাৰ মাধ্যমেৰে মীমাংসা কৰাৰ উপৰি ব্যক্তি স্বাধীনতা আৰু স্ব-শাসনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

তলত উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ আন্দোলনসমূহৰ বিভিন্ন ঠাইত হোৱা বিকাশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা গৈছে।

যুক্তৰাজ্য (ব্রিটেইন)

ঊনবিংশ শতিকাৰ যৱনিকা পৰাৰ আগে আগে অর্থনৈতিক মন্দাৱস্থা, দৰিদ্রতা আৰু নিয়োগাভাৱ সম্পর্কে নগৰীয়া সম্প্রদায়সমূহত সৃষ্ট সচেতনতা আৰু সংহত শ্রমত উদ্ভৱ হোৱা বিশৃংখলতা আদিৰ পৰিপ্রেক্ষিতত ক্লাছিকেল উদাৰনীতিৰ পৰীক্ষা লোৱা হয়। শিল্পায়ন আৰু 'laisser-faire' পুঁজিবাদৰ পৰা উদ্ভুত এক উল্লেখনীয় ৰাজনৈতিক প্রতিক্রিয়া প্রকাশ পাই মধ্যস্থতাকাৰীসকলৰ দ্বাৰা, যিয়ে Education Act 1870 আৰু সমতা সম্পর্কে উদ্বেগ প্রকাশ কৰিছিল, যদিও সমাজবাদে পাছলৈ পৰিৱর্তন আৰু সংশোধনৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ অনুঘটক ৰূপে ধৰা দিয়ে। Charles Dickens, Thomas Carlyle আৰু Matthew Arnold প্রভৃতি ভিক্টোৰীয় লেখকসকলে সামাজিক অবিচাৰৰ একো-একোজন চোকা সমালোচকৰ ৰূপত আত্মপ্রকাশ কৰে।

John Stuart Mill-এ উদাৰবাদী ধাৰণাৰ উত্থানত প্রভুত অৰিহণা আগবঢ়ালে ক্লাছিকেল উদাৰনীতিৰ উপাদানসমূহক দৃঢ়তা প্রদান কৰি যি পাছলৈ নব্য উদাৰবাদ ৰূপে চলি থাকিল। নব্য উদাৰবাদীসকলে উদাৰনীতিৰ পুৰণি পৰিভাষাসমূহক সংকটপূর্ণ অৱস্থাৰ সৈতে মোকাবিলা কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্রৰ অধিক ব্যাপক তথা হস্তক্ষেপবাদী প্রক্রিয়াসমূহত সমন্বিত কৰাৰ চেষ্টা চলালে। স্বাধীনতাৰ নিশ্চিতি কেৱল ব্যক্তিৰ পৰস্পৰ শাৰীৰিক হস্তক্ষেপৰ অনুপস্থিতি নাইবা বিশদ আইন বলবৎ কৰাৰ পৰাই নাহে, বৰঞ্চ প্রগতিশীলভাৱে গঠনমূলক আহিলাসমূহেহে ব্যক্তিৰ সফলতাৰ সম-সম্ভাৱনা প্রকট কৰি তুলিব পাৰে।

জার্মানী

ঊনবিংশ শতিকাৰ ষষ্ঠ দশকত Max Hirsch, Franz Buncherআৰু Hermann Schulze-Delitzsch প্রভৃতি বাম উদাৰবাদী ৰাজনীতিকসকলে ট্রেড্ ইউনিয়নসমূহ গঢ়ি তুলিলে যাৰ উদ্দেশ্য আছিল ইয়াৰ ব্রিটিছ অংশীদাৰসকলৰ দৰে শ্রমিকসকলক লাভাংশৰ ক্ষেত্রত বুজা-বুজি আৰু শ্রেণী সংঘর্ষৰ পৰিৱর্তে নিয়োগকর্তাসকলৰ সৈতে সহযোগীতাৰ মাজেদি আর্থিক আৰু কর্ম পৰিস্থিতিৰ উন্নয়ন সাধন কৰা। Schulze-Delitzsch-ক জার্মান সমবায় জাগৰণৰ পিতৃ পুৰুষ আখ্যা দিয়া হয় আৰু বিশ্বৰ প্রথমটো ক্রেডিট ইউনিয়নৰ সমন্বয়ক ৰূপে জনা যায়। জনদিয়েক উদাৰবাদী অর্থনীতিবিদ যেনে- Lujo Brentano নাইবা Gerhard von Schulze-Gaevernitz আদিয়ে ১৮৭৩ চনত সামাজিক সংশোধনৰ নিমিত্তে

ঐতিহাসিক অর্থনীতিৰ প্রপঞ্চ নির্ভৰ জার্মা অর্থনৈতিক সংঘ (German Economic Association) গঠন কৰে আৰু ক্লাছিকেল অর্থনীতিৰ ধাৰণাসমূহ খাৰিজ কৰে আৰু লগতে মানচেষ্টাৰ উদাৰনীতিবাদ আৰু সমাজবাদী বিপ্লৱৰ মাজৰ এক তৃতীয় বিকল্প হিচাপে ১৮৭১-ত স্থাপিত জার্মান সাম্রাজ্যৰ পোষকতা কৰে।

ঊনবিংশ শতিকাতে জার্মান বাম-উদাৰবাদী জাগৰণ বিভিন্ন পক্ষ আৰু দলত ভাগ হৈ পৰিল। এই বাম উদাৰবাদী দল, যেনে- German Progress Party আৰু ইয়াৰ উত্তৰসুৰীসকলৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল মুক্ত বাকধাৰা, একতা, প্রতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰ, গোপনীয় অথচ অংগীকাৰবদ্ধ ভোট (মতদান) ব্যৱস্থা সম্ভৱ কৰি তোলা আৰু ব্যক্তিগত সম্পদৰ সুৰক্ষা নিশ্চিত কৰা যেতিয়া যিবোৰৰ ব্যৱহাৰ ৰাষ্ট্রৰ কল্যাণ সাধনতে সীমাবদ্ধ হয়, অর্থাৎ যি হ'ব সমাজবাদৰ নামান্তৰ। এই বাম-উদাৰবাদী দলসমূহৰ মুখ্য বৈপৰীত্যসমূহ আছিল স্বদেশ প্রেম, স্বতন্ত্র উপ-ৰাজ্যিক ব্যক্তি স্বার্থৰ প্রসংগ, দেশীয় অর্থনৈতিক কাঠামোৰ বিপৰীতে মুক্ত ব্যৱসায় ইত্যাদি।

১৮৯৩ চনত ইতিহাসবিদ তথা সমাজ সংস্কাৰক, জার্মান অর্থনৈতিক সংঘ (German Economic Association)ত নকৈ অন্তর্ভুক্ত হোৱা Ignaz Jastrow-এ সামাজিক উদাৰবাদৰ ধাৰণাটো প্রথমে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। জার্মানীৰ Social Democratic Party-ক উদ্দেশ্য কৰি সাধাৰণ জনসাধাৰণৰ উন্নয়ন সাধনৰ নিমিত্তে 'action group' গঠনৰ দিহা কৰি তেওঁ 'Social-Liberal : Tasks for Liberation in Prussia' শীর্ষক এখন সমাজবাদী-গণতান্ত্রিক ইস্তাহাৰ প্রস্তুত কৰিছিল, অৱশ্যে কার্যতঃ সেইখন পাছলৈ নাকচ কৰা হয়।

প্রটেষ্টাণ্ট ধর্মযাজক Friedrich Naumann সংগঠিত ৰাষ্ট্রীয় সামাজিক সংঘ (National Social Association)-এ বাম-উদাৰবাদীসকলৰ সৈতে অনুৰূপ সম্পর্ক ৰক্ষা কৰি চলি থাকিল। তেওঁ অ-বৈপ্লৱিক পন্থাৰে শ্রমিকসকলক মার্ক্সবাদৰ পৰা আঁতৰাই আনি এক ধৰণৰ প্রটেষ্টাণ্ট-খ্রীষ্টান আৰু স্বদেশীয়তাৰ ধাৰণাৰে পুষ্ট সামাজিক উদাৰবাদৰ আদর্শেৰে শ্রেণী শোষণ প্রতিহত কৰাৰ পোষকতা কৰিছিল। Naumann-এ ইয়াক অভিহিত কৰিছিল 'Proletariat bourgeois integral liberalism' ৰূপে। দলটোৰ পতন হোৱাৰ পাছতো তেওঁৰ তাত্ত্বিক অৱধাৰণাসমূহে জার্মান বাম-উদাৰবাদী দর্শনক প্রভাৱিত কৰিছিল।

ৱেইমাৰ (Weimer) গণৰাজ্যত জার্মান গণতান্ত্রিক দল (German Democratic Party) স্থাপন হোৱাৰ পাছত বাম-উদাৰবাদী অতীতৰ ভেটিত এক বাম সামাজিক দল স্থাপন হ'ল আৰু সোঁপন্থী অর্থনৈতিক পক্ষই ৰাজতান্ত্রিক ব্যৱস্থাৰ বিপৰীতে গণতান্ত্রিক সংবিধান এখনত দৃঢ় সমর্থন জনালে। Treaty of Versailles-ৰ আর্থিক ৰায়সমূহৰ ফলত সংগ্রাম কৰিব লগাত পৰা শ্রমিকৰ অধিকাৰ, কর্তব্য আৰু সংহতি স্থাপনেৰে এক সামাজিক অর্থনীতিৰ ধাৰণা ই পোষণ কৰিছিল আৰু স্থানীয় সমবায় প্রতিষ্ঠানসমূহক প্রভাৱিত কৰিছিল।

১৯৪৫ চনৰ পাছত গৰিষ্ঠ সংখ্যক সামাজিক উদাৰবাদী Free Democrat ৰূপে পৰিগণিত হ'ল আৰু আনসকলে Christian Democratic Union of Germany-ত যোগাযোগ কৰে। বিংশ শতিকাৰ ষষ্ঠ দশকলৈ যুদ্ধোত্তৰ orddiberalism আছিল জর্মেনিৰ

আদর্শ স্বৰূপ। সংহতি আৰু অধিকাৰৰ ধাৰণা নির্ভৰ সামাজিক উদাৰবাদে এই আদর্শক তাত্ত্বিকভাৱে প্রভাৱিক কৰিছিল।

ফ্রান্স

তৃতীয় গণৰাজ্যৰ সংহতি চিন্তাবিদ যেনে Alfred Fonville আৰু Emile Durkheim আদিৰ প্রভাৱত ফ্রান্সত সামাজিক উদাৰবাদ তত্ত্বৰ উত্থান ঘটিছিল। এই চিন্তাবিদসকল সমাজতত্ত্বৰ ধাৰণাৰে প্রভাৱিত হৈছিল আৰু Leon Bourgeois-ৰ দৰে প্রভাৱশালী ৰাজনীতিবিদকো প্রভাৱিত কৰিছিল। তেওঁলোকে এই কথা স্পষ্ট কৰিলে যে এক অধিক সুচল শ্রম বিভাজনে স্বাধীনতাৰ সুযোগ সুদৃঢ় কৰিব পাৰে, কিন্তু এই ধাৰণাই উপৰুৱাকৈ অধিক ভীতিপূর্ণ সংযুক্তিৰ হে সুচনা কৰিলে। তেওঁলোকে ব্যক্তিৰ সামাজিক সংহতিৰ প্রসংগ অৱতাৰণা কৰি উন্নয়ন নীতি তথা জনশ্রমৰ সুচলতাৰ নিমিত্তে প্রগতিশীল কৰ ব্যৱস্থাপনাৰ পোষকতা কৰিলে। যি কোনো চর্ততে ৰাষ্ট্রযন্ত্রই কেৱল তদাৰকী কৰাৰ বিপৰীতে সুচলতা নিশ্চিত কৰাটোত তেওঁলোকে গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে আৰু জনসাধাৰণৰ মাজত সমবায় বীমা অধিক সবল কৰি তুলিলে। তেওঁলোকৰ প্রাথমিক উদ্দেশ্য কল্যাণকামী ৰাষ্ট্র নির্মাণৰ বিপৰীতে আছিল সামাজিক গতিশীলতাৰ অৱৰোধকসমূহ দূৰ কৰা।

যুক্তৰাষ্ট্র

আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রত সামাজিক উদাৰবাদৰ ধাৰণাটো ক্লাছিকেল উদাৰনীতি নাইবা 'laissez faire' অৱধাৰণাৰ পৰা পৃথকতা সূচাবৰ বাবে ব্যৱহৃত হৈছিল যি দেশখনৰ অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক চিন্তাক বহু পৰিমাণে প্রভাৱিত কৰিছিল, অন্ততঃ Great Depression আৰু New Deal-ৰ সময়ছোৱালৈ। ঊনবিংশ শতিকাৰ ৭০ আৰু ৮০-ৰ দশকত Richard Ely, John Bates Clark আৰু Henry Carter Adams প্রভৃতি অর্থনীতিবিদসকলে সমাজবাদ আৰু Evangelical Protestant জাগৰণৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈ যান্ত্রিক শৈল্পিক সুবিধাসমূহৰ প্রতি বিষোদগাৰ প্রকাশ কৰে আৰু লগতে শ্রমিক সংঘসমূহক লৈ সহানুভূতি দাঙি ধৰে। কার্যতঃ কোনো সুশৃংখলিত ৰাজনৈতিক দর্শন গঢ় লৈ নুঠিল আৰু পাছলৈ তেওঁলোকে সমাজবাদী চিন্তাৰ সৈতেও যোগসূত্র ত্যাগ কৰিলে। ১৮৮৩ চনত লেষ্টাৰ ফ্রেংক ৰার্দ (Lester Frank Ward)-এ দুটা খণ্ডত Dynamic Sociology প্রকাশ কৰি সামাজিক উদাৰবাদৰ মৌলিক ধাৰণাসমূহ এক ধৰণৰ আনুষ্ঠানিকতা দান কৰাৰ লগতে হার্বাট স্পেন্সাৰ (Herbert Spencer) আৰু উইলিয়াম গ্রাহাম চাম্মাৰ (Willian Graham Summer) প্রভৃতিয়ে আগবঢ়োৱা 'Laisser-faire'-ৰ ধাৰণাক সমালোচনা কৰে। ইতিহাসবিদ Henry Steele Commager-এ Ward-ক William James, John Dewey আৰু Oliver Wendel Holmes Jr.-ৰ সমকক্ষত স্থান দি আধুনিক কল্যাণকামী ৰাষ্ট্রৰ পিতৃ আখ্যায়িত কৰে। ১৮৮৪-ৰ পৰা ১৯৩০-ৰ সময়ছোৱাত লেখা-মেলা কৰা John Dewey আছিল হৱহাউছ, গ্রীন (Hobhouse, Green) আৰু ৰার্দ (Ward)-ৰ দ্বাৰা অনুপ্রাণিত এগৰাকী শিক্ষাবিদ যিয়ে উদাৰবাদী লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সমাজবাদী প্রণালীসমূহৰ গুৰুত্ব স্বীকাৰ কৰিছিল।

৫.৫ উদাৰনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰেক্ষাপটসমূহ

তলত কিছুমান সম্প্ৰতি প্ৰতিষ্ঠিত তাত্ত্বিক আদৰ্শ ৰূপ আলোচনা কৰা হৈছে।

উদাৰবাদী অৰ্থনৈতিক তত্ত্ব

Adam Smith-এ ১৭৭৬ চনত প্ৰকাশ কৰা "The Wealth of Nations" গ্ৰন্থখনে John Stuart Mill-ৰ ১৮৪৮-ত "Principles" প্ৰকাশ হ'বৰ পৰলৈকে যিকোনো বিষয়ত অৰ্থনৈতিক চিন্তাগুচ্ছক পৰিচালিত কৰিছিল। Smith-ৰ প্ৰৱণতাসমূহ আছিল অৰ্থনৈতিক কাৰ্যকলাপৰ বাবে প্ৰেৰণা যোগোৱা, ব্যয়ৰ কাৰণ আৰু সম্পদৰ অভিযোজনত গুৰুত্ব আৰু সম্পসাৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰই ল'ব লগা কৰ্মপন্থা বিচাৰ কৰা।

Adam Smith (এদম স্মিথ) আৰু Richard Cobden (ৰিকার্দ কব্‌দেন)-ৰ দৰে কিছু সংখ্যক উদাৰবাদীয়ে এই মত পোষণ কৰিব খোজে যে ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ মাজত দ্ৰব্যৰ মুক্ত ব্যৱসায়ে বিশ্ব শান্তিত অৰিহণা যোগাব পাৰে। Smith (স্মিথ)-এ এই কথাও ক'লে যে সামাজিক সূত্ৰসমূহৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে যুদ্ধৰ আশংকাও বৃদ্ধি পায় আৰু এই বৰ্ধিত আশংকাই শিল্পায়িত ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ বাবে এক সংকটপূৰ্ণ আৰু অতিশয়তাৰ অৱস্থাৰ সূচনা কৰে। Cobden (কব্‌দেন)-এ সামৰিক শক্তিৰ যোগেদি দেশৰ উন্নয়ন আৰু কিছু লাভ হোৱাটো স্বীকাৰ কৰে যদিও ই সংখ্যালঘু অভিজাত শ্ৰেণীকেন্দ্ৰীক আছিল আৰু লগতে ব্ৰিটিছ ঔপনিৱেশিকতাবাদী অৰ্থনীতিৰ বাণিজ্যিক ধাৰাটোৰে ফল ৰূপে উপস্থাপিত কৰে। Cobden (কব্‌দেন) আৰু আন পৰম্পৰাগত উদাৰবাদীসকলৰ মতে যি সংগতিৰ ধাৰণাত বিশ্বাস কৰে, সি মুক্ত বজাৰকো মানি ল'ব লাগিব।

ব্ৰিটিছ চৰকাৰে উপযোগিতাবাদ (utilitarianism)ৰ আধাৰত অৰ্থনৈতিক উদাৰবাদৰ পোষকতা কৰিছিল যি ১৮৩০-ৰ পৰা অৰ্থনৈতিক নীতিসমূহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ লয়। উপযোগিতাবাদে কৰ্তৃত্বশালী আৰু ব্যৱস্থাপনাবাদী পৰিৱৰ্তন প্ৰকট কৰি তুলিলে আৰু John Stuart Mill-ৰ পাছৰ কৰ্মসমূহে উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণাটো ঢাকি ধৰিলে, যদিও বহুলাংশে 'laisse-faire-ৰ প্ৰতিকল্পন ৰূপে ইয়াৰ প্ৰয়োগ হ'ব ধৰিল। উপযোগিতাবাদৰ মূল ধাৰণাটো আছিল Jeremy Bentham-এ কথিত জননীতি 'The best satisfaction of the best number' প্ৰণোদিত হোৱাটো। ইয়াক দৰিদ্ৰতা হ্ৰাসকৰণৰ এক ৰাজ্যিক নীতি ৰূপেও চাব পৰা যায়, অথচ ক্লাছিকেল উদাৰবাদীসকলে ইয়াক নিষ্ক্ৰিয়তাক বৈধতা প্ৰদানেৰে জনসাধাৰণৰ মূল লাভাংশ বৃদ্ধি পোৱাৰ প্ৰসংগত উত্থাপিত কৰিছিল। তেওঁৰ চিন্তা-প্ৰক্ৰিয়াসমূহে চৰকাৰী নীতিক প্ৰভাৱিত কৰিছিল আৰু Robert Peele-ৰ Metropolitan Police কাৰাগাৰ সংস্কাৰ, কৰ্মগৃহ আৰু মানসিকভাৱে অসুস্থসকলৰ বাবে আশ্ৰয় স্থল আদি কৰি দীৰ্ঘকালীন Benthamite চৰকাৰী নিয়ন্ত্ৰণৰ কৰ্মপ্ৰণালীত উৎসাহ যোগাইছিল।

সামাজিক উদাৰবাদ তত্ত্ব

ঊনবিংশ শতিকা সমাপ্তিৰ আগে আগে ক্লাছিকেল উদাৰবাদৰ সূত্ৰসমূহক অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ মন্দাৱস্থা, বৰ্ধিত বিদ্বেষ আৰু দাৰিদ্ৰ্য, নগৰীয়া যান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাত নিয়োগাভাৱ আৰু

পদচ্যুতিৰ লগতে সংহত শ্ৰমব্যৱস্থাত প্ৰকট হোৱা বিশৃংখলতা আদি পৰিস্থিতিত পৰীক্ষা লোৱা হয়। সামৰ্থ্য আৰু পৰিশ্ৰমৰ জৰিয়তে নিজৰ স্থান নিশ্চিত কৰিব পৰা ব্যক্তিৰ ধাৰণাটো প্ৰকৃতপক্ষে প্ৰগতিশীল অৰ্থত সুদূৰপৰাহত। ঔদ্যোগীকৰণ আৰু 'laisse-faire' পুঁজিবাদে পোষণ কৰা প্ৰগতিৰ ধাৰণাটোৰ প্ৰতি এক উল্লেখযোগ্য ৰাজনৈতিক প্ৰতিক্ৰিয়া আহিছিল পৰম্পৰাবাদীসকলৰ পৰা যিয়ে সমাজবাদী ধাৰা পাছলৈ পৰিৱৰ্তন আৰু সংশোধনৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ শক্তিত পৰিণত হোৱাৰ সত্ত্বেও সামাজিক সমতাৰ বিষয়টোক লৈ আশংকা প্ৰকাশ কৰিছিল। Charles Dickens, Thomas Carlyle আৰু Matthew Arnold প্ৰভৃতি ভিক্টোৰীয় লেখকসকল সামাজিক অবিচাৰক লৈ সৰৱ হৈ পৰিছিল।

নব্য উদাৰবাদীসকলে এনে অসুচল পৰিস্থিতিৰে মোকাবিলা কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় শক্তিৰ বিশদ আৰু অধিক হস্তক্ষেপবাদী ধাৰাৰ পোষকতা কৰি উদাৰনীতিৰ পূৰ্ব পৰিভাষাক সেই অনুযায়ী সমন্বিত কৰি ল'বলৈ ল'লে। স্বাধীনতাৰ সমাৰ্থক হিচাপে কেৱল ব্যক্তিয়ে এজনে আনজনক শাৰীৰিকভাৱে আঘাত নকৰা বা আইনৰ বিশদ আৰু ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগক বুজালেই নহয়। প্ৰগতিশীলভাৱে ধনাত্মক ব্যৱস্থাপনাইহে ব্যক্তিৰ সফলতাৰ সম সম্ভাৱনা নিশ্চিত কৰি পাৰে।

John Stuart Mill-এ ক্লাছিকেল উদাৰবাদ আৰু নব্য উদাৰবাদৰ সংযোগ স্থাপনেৰে সামগ্ৰিক উদাৰবাদী চিন্তাধাৰালৈ প্ৰভূত বৰঙণি যোগালে। ১৮৫৯ চনত প্ৰকাশ পোৱা On Liberty-ত সমাজে ব্যক্তিৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিব পৰা ক্ষমতাৰ চৰিত্ৰ আৰু সহনসীমা সম্পৰ্কে বিশদ আলোচনা দেখা যায়। তেওঁ মুক্ত বাকধাৰা সম্পৰ্কে শক্তিশালী অভিমত পোষণ কৰে আৰু কয় যে মুক্ত বাক বৌদ্ধিক আৰু সামাজিক অগ্ৰগতি সূচক। Mill-ৰ মতে 'Social liberty' হৈছে 'The tyranny of political rulers'-ৰ পৰা এক নিশ্চিতি। তেওঁ গাঠনিগত শোষণ সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়াই আৰু সামাজিক নিষ্পেষণ আৰু বৃহৎ অংশৰ সামাজিক শোষণ সম্পৰ্কে পৃথক ধাৰণা দিয়ে। সামাজিক স্বাধীনতাই 'Constitutional Checks' -ৰ ভেটিত ৰাজনৈতিক স্বাধীনতা আৰু অধিকাৰ স্বীকৃতিৰ মাজেদি শাসকৰ ক্ষমতাত বাধ্যবাধকতা অহাটোকে বুজায়।

তেওঁৰ স্বাধীনতাৰ ধাৰণাটো Joseph Priestley আৰু Josiah, Warren-ৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল যাৰ অভিমত আছিল যে ব্যক্তিৰ প্ৰৱণতা অনুযায়ী সকলোখিনি কৰিবলৈ দিয়া উচিত যেতিয়ালৈকে ই আন কোনো ব্যক্তিক আঘাত নাহানে। Mill-ৰ অৰ্থনৈতিক দৰ্শনে যদিও মুক্ত বজাৰৰ পোষকতা কৰি প্ৰগতিশীল কৰ ব্যৱস্থাই অধিক কৰ্মঠ ব্যক্তিক শাস্তি প্ৰদান কৰে বুলি ক'ব খোজে, পাছলৈ তেওঁ প্ৰগতিশীল ধাৰা এটিতেই মনোনিৱেশ কৰিবলৈ লয় আৰু Principles of Political Economy-ত এই সমাজবাদী দৃষ্টিকোণেৰেই কেতবোৰ সমাজবাদী স্বাৰ্থক সুৰক্ষা দিবলৈ লয়। ইয়াৰ এক চূড়ান্ত মত আছিল সমস্ত মজুৰি ব্যৱস্থাটোকে উচ্ছেদ কৰি এক সমবায় মজুৰি স্থাপনৰ বাবে তেওঁৰ পৰামৰ্শ।

আন এক উল্লেখনীয় উদাৰবাদী তাত্ত্বিক আছিল Thomas Hill Green। মাদক দ্ৰব্যৰ

প্ৰভাৱসমূহ লক্ষ্য কৰি তেওঁ এই মত পোষণ কৰিছিল যে ৰাষ্ট্ৰই সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক কৰ্ষণ তথা নিয়ন্ত্ৰণ পৰিচালনা কৰা উচিত য'ত ব্যক্তিয়ে নিজৰ স্ব-ইচ্ছাৰে কৰ্ম কৰি যাব পাৰে। ৰাষ্ট্ৰৰ মধ্যস্থতা সেই সময়তহে হোৱা উচিত যেতিয়া সেয়া যুক্তি সংগত হয় আৰু ব্যক্তিক বশ কৰাৰ এক দৃঢ় প্ৰৱণতা আহি পৰে। Green-ৰ মতে ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণাটো তেতিয়াৰে যুক্তিগত যেতিয়া ই ব্যক্তিৰ স্ব-স্বীকৃতি প্ৰৰোচিত কৰিব আৰু এক ধৰণৰ আইন আৰু অংগীকাৰৰ সাজোন বৰ্তাই ৰাখিব।

নব্য উদাৰবাদ আৰু সামাজিক উদাৰবাদী জাগৰণ ১৯০০ চনৰ আশে-পাশে ব্ৰিটেইনত গঢ় লৈ উঠে। নব্য উদাৰবাদীসকলৰ মাজত আছিল L. T. Hobhouse আৰু John A Hobson-ৰ দৰে তত্ত্বজ্ঞ বিদ্বান যাৰ ধাৰণা আছিল যে আদৰ্শ সামাজিক আৰু আৰ্থিক পৰিস্থিতিত ব্যক্তিক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা যায়। তেওঁলোকৰ মতে দৰিদ্ৰতা, নিৰ্মলকৰ (Sanitization) আৰু ব্যক্তিৰ বিস্মৃতি প্ৰৱণতাৰ বাবেই অনন্যতা আৰু সুযোগৰ সুবিধাসমূহ দূৰুহ যেন লাগে। এই পৰিস্থিতি নব্য উদাৰবাদীসকলৰ মতে মূৰ্ত, কল্যাণকামী আৰু হস্তক্ষেপবাদী পৰিপ্ৰেক্ষিতত সামূহিক ক্ৰিয়াকলাপৰ মাজেদি সংশোধিত কৰিব পৰা যায়, ই ব্যক্তিগত আৰু ৰাজহুৱা সম্পদৰ সৈতে মূলধন পণ্যৰ এক মিশ্ৰ অৰ্থনীতিৰ পোষকতা কৰে।

সামাজিক উদাৰবাদী নীতিসমূহ গঢ় দিয়া দাৰ্শনিকসকল আছিল ঃ John Stuart Mill, Edward Bernstein, John Dewey, Carlo Rosselli, Novberto Bobbio আৰু Chantal Mouffe. আন আন সমাজবাদী তাত্ত্বিকসকল আছিল Guido Calogero, Piero Gobetti, Leonard Tvelawny Hobhouse আৰু R. H. Tawney ইত্যাদি। উদাৰবাদী সমাজবাদী ব্ৰিটিছ আৰু ইটালিয়ান নীতি নিৰ্মাণত বিশেষভাৱে প্ৰভাৱশালী পৰিলক্ষিত হৈছিল।

৫.৬ মূল বিষয়সমূহ

পাৰিৱেশিক আন্দোলন

ঊনবিংশ শকিতাৰ শেষ ভাগৰ পৰা বিংশ শতিকাৰ ষষ্ঠ দশকলৈ পৰিবেশবাদৰ (environmentalism)-ৰ ধাৰণাটোৱে বহুকেইটা জাগৰণৰ ইংগিত বহন কৰিছিল যাৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল সমাজৰ তথাকথিত সুখী চামটো যি বন্য প্ৰজাতি সংৰক্ষণ আদি বিষয়ত চিন্তা প্ৰকাশ কৰিছিল আৰু যাৰ বাবে সমাজৰ মূল্যায়নো এই বিষয়সমূহৰ উপৰি আন একো নাছিল।

যদিও ১৮৯০ৰ দশকতেই ইয়াৰ ভিত্তিসমূহৰ সূচনা হৈছিল, আধুনিক পাৰিৱেশিক জাগৰণ অৱশ্যে ১৯৫০ৰ দশকলৈ পূৰ্ণ ৰূপত গঢ়ি উঠা নাছিল— যি সময় আছিল প্ৰকৃতাৰ্থতে সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ সময়।

Rachel Carson-ৰ ১৯৬৩ চনত ৰচিত গ্ৰন্থ Silent Spring আছিল এক ধৰণৰ সৰৱ জাগৰণৰ ইংগিত সূচক। ই DDT (মাটিৰ কীটসমূহ ৰোধৰ বাবে ব্যৱহৃত যি কেন্সাৰ ৰোগ আৰু বংশগত ক্ষতিৰ কাৰক প্ৰমাণিত হয়)ৰ প্ৰভাৱক চিহ্নিত কৰি বজাৰত ইয়াৰ প্ৰচলন বন্ধ কৰিছিল।

পৰিৱৰ্তনৰ আন আন জৰুৰীকালীন পৰিস্থিতিসমূহৰ ভিতৰত আছিল বিষাক্ত স্মগ যি ১৯৪৮ চনত পেন্‌চিলভেনিয়া আৰু নিউয়ৰ্ক আৰু লণ্ডনত বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ দশকত অনুভূত হৈছিল।

৬০ আৰু ৭০ৰ দশকত এক পাৰিৱেশিক জাগৰণ গঢ় লৈ উঠিল যিয়ে পৰিৱেশৰ অৱক্ষয়ক এক বন্য বিষয় হিচাপে ন'লৈ দৈনন্দিন জীৱনৰে এক এৰাব নোৱাৰা বিষয়বস্তু হিচাপে গণ্য কৰিবলৈ লয়। ইয়াৰ লগে লগে পুনৰ ব্যৱহাৰৰ ধাৰণাটোৱে গুৰুত্ব লাভ কৰিবলৈ ল'লে আৰু আন আন ব্যাপক বিষয় যেনে সংশ্লেষিত (synthetic) পদাৰ্থৰ ব্যৱহাৰ, বায়ু আৰু পানী প্ৰদূষণ আৰু ব্যক্তিৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ আদিয়ে পৰিৱেশৰ নিৰাপত্তাক এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় কৰি তুলিলে। এই জাগৰণত জড়িত হৈ পৰিল যুদ্ধবিৰোধী (anti-war) জাগৰণ আৰু প্ৰতিসংস্কৃতি (counterculture)ৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত এক বৃহৎ অংশৰ যুৱ প্ৰজন্ম।

প্ৰায় একে সময়তে কিছু প্ৰগতিশীল কৰ্মীয়ে কৰ্মস্থলীত সংশ্লেষিত দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰে কৰিব পৰা পৰিৱেশ অৱক্ষয়ৰ প্ৰসংগলৈ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰি বৃত্তিমূলক সুৰক্ষাৰ বিষয়টো উত্থাপন কৰিলে। শ্ৰম পৰিৱেশবাদ আৰু চড়ম (radical) পৰিৱেশবাদে বন সংৰক্ষণৰ ধাৰণাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে যদিও পৰিৱেশৰ অৱক্ষয় আৰু ব্যক্তিৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ আদি বিষয়সমূহো লগতে সামৰি ল'লে।

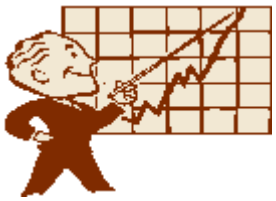
৭০ৰ দশকৰ শেষৰ ফালে আৰু ৮০ৰ মাজৰছোৱাত আন এক তৃণমূল পৰ্যায়ৰ পাৰিবেশিক জাগৰণ গঢ় লৈ উঠিল যি জনসাংখ্যিক স্তৰত নিম্ন মধ্যবৃত্ত আৰু শ্বেতবৰ্ণ তথা কৃষ্ণবৰ্ণ শ্ৰমিক আৰু গ্ৰাম্য সম্প্ৰদায়ৰ ভোটাধিকাৰৰ সমতাক লৈ সৰৱতা প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ ল'লে।

৬০ৰ দশকৰ পৰা বৰ্তমানৰ সময়লৈ পাৰিৱেশিক সংস্থাসমূহত সদস্য সংখ্যা বৃহৎ আকাৰত বাঢ়ি আহিব ধৰিল। পাৰিৱেশিক সংঘসমূহো সেই অনুপাতে কম সময়তে গঢ় লৈ উঠিল। এই সংস্থা সমূহে বিভিন্ন কাৰ্য-প্ৰণালী হাতত ল'বলৈ ল'লে, যেনে—

- মূলসুঁতি/সংৰক্ষণবাদী পৰিৱেশতান্ত্ৰিক ঃ The Sierra Club
- জনপ্ৰিয় পৰিৱেশতান্ত্ৰিক ঃ Earth Day
- উগ্ৰ পৰিৱেশতান্ত্ৰিক ঃ Greenpeace, GAIA (eco-feminism) এই সংস্থাসমূহে বাচি লোৱা পাৰিৱেশিক বিষয়সমূহৰ পৰিসৰ ব্যাপক (যেনে- পানী, বায়ু, বনাঞ্চল, আৰ্দ্ৰভূমি, পশু আৰু প্ৰকৃতি, যুদ্ধ-বিৰোধী আৰু পৰমাণু বিৰোধী আৰু অপচয় দ্ৰব্য আদিক সামৰি)।

আন সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ জাগৰণৰ তুলনাত পৰিৱেশবাদৰ বহু প্ৰাধান্য দেখা যায়। ই বৃহৎ পৰিমাণৰ Co_2 নিৰ্গমন ভূমি আৰু বৰ্ষাৰণ্যৰ সংৰক্ষণ, Coral reef-ৰ সংৰক্ষণৰ লগতে বিলুপ্তপ্ৰায় প্ৰজাতিৰ প্ৰতিৰক্ষা আদি সামৰি ল'বলৈ লয়। অৱশ্যে ই পৃথিৱীৰ কোনো ধৰণৰ ক্ষতি কৰিব নোৱাৰা এটা সভ্যতা গঢ়ি তোলাৰ চূড়ান্ত লক্ষ্যত এতিয়াও উপনিত হ'ব পৰা নাই। পৰ্যালোচনাই দেখুৱাই যে নিৰাপত্তা, সমৃদ্ধি, সুস্থতা, শৈলী/অপচয়, আৰ্জন আৰু উন্নতি আদি

গুৰুত্বপূর্ণ লক্ষ্যসমূহক আৰু অধিক ফলপ্রসূ কৰি তুলিব পাৰিলেহে ইয়াৰ কার্যক্ষমতা সুদৃঢ় হৈ উঠিব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ সামাজিক উদাৰবাদ ধাৰণাটো প্রথমে কোনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ "Wealth of Nations" গ্রন্থখনৰ ৰচক কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ দুজন নব্য উদাৰবাদীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

৫.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- উদাৰনীতিয়ে সাংবিধানিকভাৱে সংযত ক্ষমতাৰ চৰকাৰ এখনৰ দ্বাৰা সম অধিকাৰ আৰু সম্ভ্রমৰ নিশ্চিতি প্রদানত বিশ্বাস পোষণ কৰে। ইতিহাসৰ বিভিন্ন পৰিপ্রেক্ষিতত উদাৰবাদীসকলে তেওঁলোকৰ মুক্ত, পৰিপূর্ণ আৰু এখন সমৃদ্ধিশালী সমাজ নির্মাণৰ পৰিকাঠামো সম্পর্কে থকা ধাৰণাৰ পৰিৱর্তন ঘটাইছে। ঊনবিংশ শতিকাৰ মাজভাগৰ পৰা উদাৰবাদী চিন্তাধাৰা আৰু নীতিৰ সাজোনটোক বহল অর্থত প্রগতিশীলভাৱে সুযোগৰ সমতা ৰক্ষাৰ বিষয়টোৱে প্রভাৱিত কৰি আহিছে। সেই সন্ধানৰে অংগ হিচাপে উদাৰবাদীসকলে অর্থনীতিৰ অধিক লক্ষণীয় তথা গুৰুত্বপূর্ণ নির্দেশিকাসমূহৰ সমর্থন কৰি আহিছে আৰু লগতে সমর্থন আগবঢ়াইছে ব্যক্তিগত নৈতিক জীৱনৰ ওপৰত নিয়ন্ত্রণ হ্রাস কৰা (deregulation) আৰু গণ স্বাধীনতাৰ নিশ্চিতি আদি বিষয়সমূহত।
- যুক্তৰাষ্ট্রৰ ইতিহাসত উদাৰনীতিৰ এক অসাধাৰণ আৰু গভীৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। জীৱন, স্বাধীনতা আৰু সুখ-সমৃদ্ধি অন্বেষণৰ প্রতি থকা সকলো নাগৰিকৰে সহজাত প্রবৃত্তিক স্বীকৃতি প্রদানেৰে আমেৰিকাৰ নাগৰিক সংহতি উদাৰবাদী ধাৰণাৰে এক নিঃসৰণ য'ত সৰহ সংখ্যক মধ্যপন্থীয়েই কার্যতঃ উদাৰবাদী স্বৰূপ।
- সামাজিক উদাৰবাদে— যাক জার্মানিত বাম উদাৰনীতি, যুক্তৰাষ্ট্রত আধুনিক উদাৰবাদ আৰু ব্রিটেইনত নব্য উদাৰবাদ ৰূপে জনা যায়— এক ৰাজনৈতিক দর্শনৰ পোষকতা কৰে যি উদাৰনীতিৰ আদর্শেৰে পৰিচালিত বজাৰ অর্থনীতি আৰু গণতান্ত্রিক তথা ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সম্প্রসাৰিত হোৱাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
- সামাজিক উদাৰবাদৰ অধীনত সকলোৰে লাভাংশ ব্যক্তি অধিকাৰৰ মাপকাঠিৰে জুখি

চোৱা যায়। পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাত সামাজিক উদাৰবাদী নীতিসমূহক বিশেষভাৱে আঁকোৱালি লোৱা হয়।

- সামাজিক উদাৰবাদী ধাৰণা আৰু দলসমূহক সাধাৰণতে চৰমপন্থা-বিৰোধী আৰু কেন্দ্ৰৰ বাওঁপন্থী ৰূপে গণ্য কৰা হয়। যুক্তৰাষ্ট্ৰত সামাজিক উদাৰবাদ অভিধাটোৱে সম্প্ৰতি সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ৰক্ষণশীলতাৰ বিপৰীতে প্ৰগতিশীল তত্ত্ব আৰু সাংস্কৃতিক উদাৰবাদক চিহ্নিত কৰে। এতেকে এজন সামাজিক উদাৰবাদীয়ে আৰ্থিক নীতিসমূহৰ ক্ষেত্ৰত হস্তক্ষেপধৰ্মী অথবা উদাৰবাদী দৃষ্টিভংগী পোষণ কৰে।
- সামাজিক উদাৰবাদী চৰকাৰ এখনে সেয়েহে অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক বিষয় যেনে দৰিদ্ৰতা, চিকিৎসা অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক বিষয় যেনে দৰিদ্ৰতা, চিকিৎসা সেৱা, শিক্ষা আৰু জলবায়ু আদি চৰকাৰী মধ্যস্থতাৰ জৰিয়তে মীমাংসা কৰাৰ উপৰি ব্যক্তি স্বাধীনতা আৰু জলবায়ু আদি চৰকাৰী মধ্যস্থতাৰ জৰিয়তে মীমাংসা কৰাৰ উপৰি ব্যক্তি স্বাধীনতা আৰু স্বশাসনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
- ঊনৈশ শতিকাৰ শেষৰছোৱাৰ পৰা ১৯৬০ৰ দশকলৈ পৰিৱেশবাদৰ ধাৰণাটোৱে বহুকেইটা জাগৰণৰ ইংগিত বহন কৰিছিল যাৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল সমাজৰ তথাকথিত সুখী চামটো যি বন্য প্ৰজাতি সংৰক্ষণ আদি বিষয়ত উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰিছিল আৰু যাৰ বাবে সমাজৰ মূল্যায়নো এই বিষয়সমূহৰ উপৰি আন একো নাছিল।

৫.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Moore, E.C. (1913) : the Liberal Movement and Missions; the American Journal of Theology Vol. 17, (No.1), PP. 22-46.

৫.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ Ignaz Jastrow

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ Adam Smith

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ L. T. Hobhouse, John A. Hobson

৫.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চমু প্ৰশ্ন ঃ (উত্তৰ ১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অৰ্থনৈতিক উদাৰবাদ তত্ত্ব কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামাজিক আন্দোলনৰ উদাৰবাদী প্ৰেক্ষাপত সম্পৰ্কে এটি আভাস দিয়ক।

(খ) বিশদ উত্তৰৰ প্ৰশ্ন ঃ (উত্তৰ ৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক উদাৰবাদ তত্ত্ব কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ পাৰিৱেশিক আন্দোলন বুলিলে কি বুজা যায়?

*** ***** ***